

A MAI MAGYAR ÉPÍTÉSZET

AKÖZVÉLEMÉNY napjainkban sokat foglalkozik a magyarországi építészet „magyarságának“ kérdésével, aminek úgy a szakirodalomban, mint — örvendetes módon — a napi-ajtóban is bőséges nyoma mutatkozik.

Ezeknek során végeredményben az a kérdés lett felvetve, hogy milyen legyen voltaképpen a „magyar építéstílus“, sőt némelyek szinte egyenesen felszólítottak minket, építészeket arra, hogy „találjuk már végre egyszer fel a magyar stílust“, hogy ezen a téren is mintegy önállósítsuk magunkat a külföldtől, s hogy ezzel épületeinkről első rátekintésre meg legyen állapítható a magyar jelleg.

Erre a kérdésre kíván jelen rövid közlemény rávilágítani.

ELŐSZÖR LEGYEN szabad néhány rövid megállapítást összefoglalni a mai építészet általános irányelveire nézve.

A mai építészet főtörekvése világszerte az épület rendeltetésének tökéletes kielégítése, vagyis röviden: a fokozott célszerűség. Ez a tulajdonság jellemzi a mai életet minden téren, és ez alól az építészet sem vonhatja ki magát. A célszerűségi szempontoknak minden vonalon való kidomborítása pedig a technika rohamos fejlődésével függ össze, ami lehetővé tette egész életberendezkedésünk és mindenféle, vele összefüggő ténykedésnek gyakorlatiasabb kialakítását.

Ma mindent célszerűen akarunk megoldani: a közlekedést, a világítást, a fűtést, a táplálkozást, a ruházzkodást, egészségügyi gondozásunkat, az adminisztrációt, a gyáripari és mezőgazdasági termelést, stb. Ebben a nagy áramlatban lehetetlen, hogy éppen azok az alakítások, amelyek ennek a fokozottan gyakorlatias életnek és munkának a hajlékait adják, vagyis az épületek alkossanak kivételt. Szükséges volt tehát, hogy ezek is beálljanak a fokozódó célszerűsödés vágányába.

Ma azzal, hogy fokozott célszerűséggel akarunk építeni, nemcsak hogy nem jutunk összeütközésbe az esztétikai törekvésekkel, hanem éppen ellenkezőleg, fokozott esztétikai értéktermelést végzünk, mert amikor az épületet rendeltetésének megfelelően akarjuk megoldani és ezt a helyes megoldást a külsőben is őszintén megmutatni, nyilvánvalóan az igazság útján járunk; az igazság és a szépség egymásnak édes testvérei.

A mai építészet világosan és értelmesen kíván szólni az emberekhez. Nem akar terjengős és szóvirágos lenni, hanem közvetlen, egyenes

és becsületes. Kell, hogy ez a stílus a ma emberének tessenék, éppúgy, mint ahogy szívesebben hallgatjuk a beszédet, ha rövid és értelmes, magvas és nyílt, mintha dagályos, burkolódzó és határozatlan.

A most mondott tulajdonságaiból adódik a mai építészet egyszerűsége, amely levét magáról minden olyan dísz, ami nem függ össze szorosan az épület belső szervezetével. Nem elvből üldözi a dísz, de nem tudja elviselni az értelem nélküli felcífrázásokat, mert ezek olyanok, mint egy szónoklatban a frázis, amely fellengős, de nem mond semmit. Csak annak a formának van értelme, amely a homlokzattal *együtt* született és az abban megjelenő érzés szerves kicsengése, ennek folytán attól elválaszthatatlan.

Ez a magyarázata annak, hogy a történelmi korú épületek szerves tagozásai és dekorációi ma is szépek, és ilyenek maradnának mindig, s hogy azokhoz oly szívesen menekülünk a legutóbbi ötven esztendő sok rossz építménye elől, amelyek részben a történelmi formák lélektelen, átérzés nélküli, mesterkéltné lemásolásával keletkeztek, részben egyéneként kiagyalt szeszélyes formaképzéssel és díszekkel hálózta be homlokzataikat.

AZÉRT BOCSÁTOTTAM ELŐRE ezt a rövid gondolatmenetet, mert a mai magyar építészetéről beszélve, nem is lehet másról szó, mint csakis a helyesen értelmezett korszerű magyar építészetéről, amelynek jogosultságát és eredményeit ma már mindenki elismeri. Még azok is, akik két évtizeddel ezelőtt ellenzői voltak, ma már belátják, hogy az egész világra áterjedt korszerű építési irányzat nem néhány felforgató elme részéről kezdeményezett mozgalom, hanem a természetes fejlődés folyamánya.

Hogy nálunk is csak ez az építési mód az egyedül lehetséges, vagyis hogy mi magyarok sem építhetünk másképpen, mint a mai irányzatnak megfelelően, arra minket már csak történelmi és kulturális hagyományaink is köteleznek.

Magyarország minden korban lépést tartott a nyugateurópai kultúra irányaival, és nemcsak bele tudott illeszkedni a nyugati keretekbe, de mindenkor szellemi felkészültségénél fogva fejleszteni is tudta azokat. Magyarországon Szent István és az Árpádok alatt román formákban, az Anjouk alatt gót stílusban, Mátyás király alatt korai renaissance-ban, a Habsburgok alatt barokk stílusban, Mária Terézia alatt copfban, a XIX. század elején, József nádor idejében új klasszikus stílusban, a múlt század közepén romantikus jellegben, a második felében pedig eklektikus irányzatban építettek. Vagyis a magyar építészet története azt igazolja, hogy minden korban együtt tudunk haladni az illető kor szellemével és stílusával; történelmi hagyományainkhoz hűek tehát akkor leszünk, ha ma a jelenlegi korszerű irányzatban építünk, és pedig lehetőleg mentül jobban és mentül szebben.

Ebben a megállapításban egyúttal bent foglaltatik az is, hogy nem hű a hagyományhoz az az építő, aki ma azért tervez történelmi stílusban, mert régen Magyarországon történelmi stílusban építettek. Ez a sajnálatosan gyakorta hangoztatott felfogás egészen hamis, mert minden

történelmi kor a saját stílusában épített, és egyik sem nyúlt vissza egy régebbi kor formáihoz azért, hogy megmutassa, hogy ő hagyományhú akar lenni! Ezen a réven például Mária Terézia idejében is a Szent István korabeli korai román stílusban kellett volna építeni, mert hiszen ez volt magyar földön a fellelhető legősibb formaképzés!

AMENNYIBEN A FENTIEK ALAPJÁN megállapodtunk abban, hogy ma Magyarországon egyedül a korszerű építési irányzat életképes, felmerül az a kérdés, vajjon mi adja meg mai korszerű építészetünk magyar jellegét? Milyenek legyenek tulajdonságai, esetleges különlegességei, formái, stb., amelyek egyéb népek építészetétől megkülönböztethetők?

Egy nép építészetének, mint minden népi alkotásnak tulajdonságai a nép jellemvonásaiból adódnak; ezek viszont az illető nép természete, vérmérséklete, gondolkodásmódja, életviszonyai, klímája, hagyományai és sajátos szokásai nyomán hosszú idők folyamán alakultak ki, s a tudat alól kiütköznek, mint minden téren, úgy az épületeken is, rájuk nyomva bélyegüket.

Erre könnyen lehet példákat találni az építészettörténetben, ahol látható, hogy bár egy időben minden országban ugyanaz a stílus használtatott, ezen belül azonban élesen meg lehet különböztetni az egyes népek építményeit. Csak egynéhány példát: a középkor második felében mindenütt gót stílusban építettek és mégis mennyire eltér a nagy tömeges falsíkokat tartalmazó középolaszországi, vagy lomtárdiai gót templom homlokzata a párizsi Sainte-Chapelle vékony pilléres vázú külsejétől, amely szinte kőbe faragott idegszállait tárja fel a szemlélő előtt.

Vagy mennyire más egy olasz renaissance palota homlokzata klasszikus arányú oszloprendjeivel, nagy vízszintes és erős árnyékot adó antik római főpárkányával, mint egy csipkézett szélű, meredek oromzatú sokemeletes germán renaissance homlokzat...

A barokk kori Olaszországban nagyvonalú, kevés részletezésű, lenyűgöző monumentaütású, nehéz homlokzatok keletkeznek, ugyanekkor Ausztriában és Dél-Németországban elevenségtől lüktető, aprólékos, részleteiben kicsiszolt és alaprajzban tagolt homlokzatokat építettek, Spanyolországban pedig kápráztatóan díszített és a megszédítésig lendületes, szinte féktelen homlokzatok készültek.

Teljesen ez a helyzet áll fenn ma is, amikor szintén megvan az egységes világstílus. A ma általánosan elterjedt korszerű irányzat alapjellegét, mint a rövid bevezetőben láttuk, a feladatok fokozottan célszerű megoldásából kiadódó világosság, őszinteség, tisztaság és ennél fogva az egyszerűség teszi. Ezen az általános és mindenütt megtalálható alapjellemvonáson belül azonban minden nemzetnél megtaláljuk az illető nemzet jellegét, amelyet az építész, akár tetszik, akár nem, átültet alkotásaiba.

Ezt a jelleget jól meg lehet ismerni, ha különféle nemzetek jelenkori építményeit egymás mellé állítjuk. Itt már megemlékeztem ezekről a sajátosságokról.¹ Ilyen jellemvonások: az északnémetnél az erő,

¹ L. Magyar Szemle XVIII. 329. XX. 37. és 353.

fegyelem és rend; a délnémetnél ugyanezen alaptulajdonságok mellett a több közvetlenség és melegség; az osztrákoknál a finom választékoság; a hollandinál a puritánsággal kapcsolatos nagyfokú festőiség; a svájcínál a megnyugtató önfegyelmzés, józan rend és esztétikai mértéktartás; a franciánál a találményszerűség, szellemesség és ötletesség; a dánnál a klasszikus nyugalom; a svédnél a legteljesebb egyéni szabadság mellett is minden szertelenség kizárása, vagyis a művészi kiegyensúlyozottság; az angolnál a konzervatív alapon szolid biztonsággal való haladás; az olasznál a történelemből visszamaradt nagyvonalúság mellett az erős teatralis hatásokra törekvés; az Északamerikai Egyesült Államokban az erős racionalizálási érzék, mely háttérbe szorítja a művészi törekvések figyelembevételét; a japánál az erős tárgyilagosság mellett az egészen lehellétszerű könnyedség stb.

És ha most a magyar építészetre vonatkozólag tesszük fel ezt a kérdést, akkor azt az eredményt kapjuk, — és ez a jellemzés eléggé egyöntetűen megegyezik a külföldieknek rólunk szóló megállapításai-
val— hogy a mi munkáinkat az erős ritmusérzék, eleven lendület, dinamika, valamint a színes és festői hatásokra törekvés jellemzik, s e tulajdonságok teljesen megfelelnek alaptermészetünknek és megnyilvánulnak más művészi termékeink sorában is.

Ezeket a tulajdonságokat, amelyek mindenütt megtalálhatók népi építészetünkben is, minden Magyarországot járt külföldi építész felfedezte, aki csak egy kissé is körülnézett nálunk és akár új, akár történelmi korú épületeinken, akár a falu építészetén szemlélődött.

De így van ez a társ művészetek terén is. Ki tévesztené össze Szinyei-Merse Pál vagy Rippl-Rónai festményét egy német modern festő munkájával? Hisz tele vannak izzó magyar levegővel, temperamentummal és színnel... Köztudomású, hogy íróink munkái is színesen és erőteljesen magyarok, függetlenül attól, hogy tárgyuk magyar-e vagy sem.

A MONDOTTAKBÓL MOST KÉT KÖVETKEZTETÉST KELL LEVONNUNK.

Az egyik az, hogy a magyar építészet nemzeti jellegét nem kell féltetni a korszerű irányban való haladástól, vagyis attól, hogy ezáltal elveszítené jellegét és nemzetközivé lesz, mert a magyar jelleg a vérbeli magyar építész munkáján mindig ki fog ütközni.

A másik, amit le kell rögzíteni az, hogy a faji jelleg minden magyar építész munkáján önmagától, minden külön erőlködés és mesterkélttség nélkül kell, hogy kiütközzék, mert ez annak egyedüli igazi megnyilatkozása. Ezzel szemben, ha mesterkéltten és készakarva akarnók ezt épületeinken érzékeltetni, akkor egyrészt természetellenes, másrésztől hamis lenne az eredmény. A magyar jellegnek erről a mesterséges megjelentetéséről, amelyet igazi magyar jelleg helyett röviden „magyar-kodásának lehet nevezni, szeretnék néhány szót ejteni.

Régebben, körülbelül három évtized óta állandóan kísért az a gondolat, ma már kevésbé, de azért időnként még mindig felbukkan — hogy építészetünkben magyarságunkat olyképpen juttassuk kifejezésre, hogy homlokzataink kiképzésére a magyar népművészet díszítő elemeit használjuk fel. Ennek a gondolatnak főleg az 1900—1910-es években

volt sok követője; a lehető legkülönbélebb felfogásokban próbáltak a népi díszítő elemeket az építészetbe bevonni.

Ez a törekvés azonban nem vezetett kielégítő művészi eredményre s nem is tudott begyökeresedni, de nincs talaja a jövőre nézve sem, mert kiindulása alapján véve hibás és pedig a következő okok miatt:

Egy épület jellegét nem a dísz adja meg, legfeljebb kiegészíti, feltevé, hogy azzal szervesen egybeforr. Pusztán ráhelyezett dísszel nem lehet egy épület jellegét mélyrehatóan rögzíteni, ezt valójában az építmény szervezete, avagy alkata állapítja meg, amely arról le nem választható.

Az igazi barokk épületek nem a homlokzati díszek miatt lettek barokkok, — ezek a barokk-szellem szerves kicsengései voltak — hanem az épület egész állaga következtében. Nagyon sok barokk épület van, amelyen általában nincs dísz és mégis barokk hangulat uralkodik bennük. Ha egy igazi barokk-korban keletkezett épületről, pl. egy Fischer von Erlach tervezte homlokzatról a díszeket eltávolítjuk, és csak a nyílásokat és faltömegeket hagyjuk meg, az összbenyomásból és az arányokból mégis kiérezhetjük a barokk jelleget és rá más dekorációt, mint barokkot, nem lehet helyezni. Ezzel szemben ha egy mai modem rendeltetésű épületről (iskoláról, árvaházról, bérházról, kórházról, stb.) a barokk díszeket lehántjuk, a megmaradó épületváznak semmiféle barokk jellege nem marad és senki nem mondhatja, hogy az épületről hiányzó díszek kizárólag barokkok lehetnek, mert az úgy, ahogy a barokk díszeket elbírta, — vagyis éppoly szervesen — elbír bármilyen másfajta is. Valójában a legtöbb esetben és a legszívesebben semmiféle díszek után nem kívánczok. Sőt ezek az épületek leggyakrabban, megszabadulva ezektől a rájuk erőltetett tagozatoktól és dekorációktól, tisztábbak és szerveesebbek lesznek, mint előbbi feldíszített állapotukban.

Tehát nem a díszítés teszi a stílust, hanem az építmények mélyében fekvő belső organizmusa.

Másrészt a népművészet díszei főként festésekben, faragásokban és textilekben fejlődtek ki és jelentkeznek a parasztház belsejének kidíszítésében, tehát születésüknél fogva sem alkalmasak homlokzaton, falazóanyagokban való reprodukálásra. Ezt a tényt számos igen szomorú torz homlokzat igazolja, főként vidéki városokban, ahol a magyar jelleg címén vakolatból kirakott mézeskalácsok, szívek, pávatollak, mezei virágok és hasonló formák lepték el a homlokzatokat.

Ezek nemcsak a fentebbi megfontolások miatt szervesen és semmi kapcsolatuk az épület állagával, hanem alapformájuknál fogva sem épületre valók. Ez a módszer nem eredményezi a magyar jelleg szerves megnyilvánulását, hanem egy hozzá nem méltó cifrázkodást. Mintha egy magyar ember, abból a célból, hogy kifelé magyar voltát mutassa, csizmát és népművészeti elemekkel díszített parasztruhát öltene, holott a magyar ember karaktere már belülről készen megvan és félreismerhetetlenül visszatükröződik az ő egész lényében, tartásában, viselkedésében és modorában. Egy nemzetközi társaságban, ahol az emberek többé-kevésbé egyformán öltözködnek, a magyar

embert az első pillanatra fel lehet ismerni anélkül, hogy ruháján népművészeti motívumok lennének.

Nehogy a fentiekben kifejtettekből félreértés fakadjon, hangsúlyozni kívánom, hogy a magyar népművészet díszítő elemeinek a fentiekben helytelenített alkalmazásától eltérően egészen más megítélés alá esik a magyar népies építészet szerkezeti és esztétikai tanulságainak felhasználása a korszerű építészetben.

A magyar népi, pontosabban falusi építészet, mint minden népi építés, szakszerű, bölcs és szép, mert benne a nép természetes józan-sága, logikája és szépérzéke tükröződik vissza, és mentes mindennemű mesterkedéstől. Ezeket a tulajdonságokat el kell tőle tanulnunk és fel kell használnunk, mert mindmegannyian alaptételei a józan irányban haladó korszerű építészetnek. Ezért fordul ma a figyelem fokozottan a magyar falu építésze felé, aminek eredményeképpen máris számos értékes, szakszerű publikáció jelent meg különféle magyar vidékek népies építményeiről.¹

Érdekes párhuzam mutatkozik meg itt a történelmi építészet felkarolásával. Ma, amikor teljes mértékben hibáztatjuk a történelmi korú épületek stílusainak ma épülő és a jelenkori rendeltetésű épületeken szolgailag másolt alkalmazását, ugyanakkor fokozott mértékben fejlődik a műemlékvédelem és ma sokkal jobban megbecsüljük a történelmi korú épületeket, mint abban a korban, amikor formáikat lemásolták. Ma ezekből jobban és többet akarunk tanulni, mint azok, akik annak idején ezeket tisztán formai utánpótlás céljából kutatták fel, mert a mélyükben rejlő esztétikai tanulságokat akarjuk eltanulni és épületeinken a mai építészet nyelvén értékesíteni.

A magyar múlt építészetéből még egy tanulságot kell felidézniünk, amikor a magyar építés jellegét kutatjuk.

Ma a városképekben megdőbentő módon uralkodik a zűrzavar, a diszharmónia, az őszinteség nélküli formatobzódás és az a vágyakozás, hogy az egyes házak a környezetükből feltűnés céljából kiemelkedjenek.

A bevezetőben említettem, hogy a helyesen értelmezett korszerű építészet egyik főjellemtvonása a tisztaságra és őszinteségre való törekvés, ami végeredményben az egészséges nyugalomhoz vezet, egy általános leegyszerűsödéshez, s ez alkalmas arra, hogy a városképekben rombolóan kiáltó feltolakodásoknak véget vessen és nyugodt, egységes hangulatú városképeket eredményezzen. Ez a leegyszerűsödés nem szegénységet akar mutatni, hanem nemes tartózkodást, ami lényegesen más dolog, mint a szegénység, mert ez a tartalmatlanság fogalmával függ össze.

Nos, ezt a nemesen tartózkodó jelleget kiválóan meg lehet találni akár a magyar történelmi múlt építményeiben, akár a magyar népi építészetben. Ha felidézzük a József nádor korabeli palatinusi városképeinket, amelyeknek minőségéről számos régi metszet tanúskodik, és amelyeknek épületei eredeti alakjukban még ma is sok helyen felismerhetők, ha betekintünk vidéki városaink érintetlen régi utcáiba, a

¹ L. pl. a Magyar Szemle kiadásában: Bierbauer Virgil: A magyar építészet története. 1937.

bennük szerényen felsorakozó nyugodt, egyforma, kedves házakra és ha megfigyeljük a magyar falu ritmikus házsoraiból kiadódó művészi nyugalmú egyöntetű képet, akkor megbizonyosodunk arról, hogy múltunk és népünk építésze azt a tiszta, nyugodt és nemesen előkelő jelleget, amelyre a korszerű építészet törekszik, fel tudja mutatni. Így is kell hogy legyen, mert ez a modor és ez a megjelenési mód felel meg a magyar ember hagyományos természetének, melynek sohasem volt tartozéka a hivalkodás és az üres cicoma, hanem őszinteségében nyílt, nemességében egyszerű, széles látókörében derült és fölséges nyugodtságában méltóságteljes volt...

A mai élet rendkívül sokféle épület emelését kívánja s ezeknek alakja, méretei, elosztása rendeltetésük szerint igen változatos és a gyakorlatilag helyes megoldás rengeteg kielégítendő igényt támaszt a tervező építésszel szemben. Másféleképpen kell építenünk egy tüdőbeteggyógyintézetet, egy iskolát, egy munkáslakást, egy pályaudvart, egy templomot. De eltérően kell ezeket építeni aszerint is, hogy hová, minő környezetbe kerülnek; másképpen a nagyvárosba, egy ipari központba, egy vidéki városba és másképpen a faluba. Nem lehet tehát a legtávolabbról sem egyféle köntösbe öltöztetni a házakat, és lehetetlen erre az egyféle köntösre egy receptet írni abból a célból, hogy azok egyformán magyarok legyenek. De nincs is erre szükség, mert az épületek jellegét nem a részletek és a formák adják meg, hanem az az érzés, amely bennük megnyilvánul, s amely, mint mondtuk, feltétlenül és önmagától kirajzolódik építményeinken, akár akarjuk, akár nem.

NEM A MAGYAROSSÁGOT KELL tehát elsősorban hajszolni az építészeti alakításokon, aminek tekintetében napjainkban a közhangulat érzésem szerint túlszalad a helyes mértéken, ellenben egészen más és ennél sokkal fontosabb teendő van ma Magyarországon az építészet terén, s ez a következő:

Amidőn nálunk az építőművészeti csúcsteljesítmények nemzetközi mértékkel mérve is megállják helyüket, ugyanakkor az építészet nagy átlagának szintje rendkívül alacsonyan áll. Az általános ízlésbeli visszamaradottság ütközik ki lépten-nyomon, akár városban, akár vidéken, akár középületeken, akár magánépítkezéseknél; kétségtelen, hogy ez utóbbi terén — értve ez alatt főként az egyéni lakóházakat — a legkedvezőtlenebb a helyzet.

Az általános ízlésbeli szint alacsonysága éppen az építészetben katasztrofális, mert amíg bármely más társművészetben egyetlen szép alakítás — festmény, szobor, zenei mű — önmagában is zavartalanul élvezhető és befejezett értéket képvisel, addig bármily szép homlokzat is álljon egy utcában vagy téren, ha a környezete rossz, az nemcsak hogy azon egymagában nem segít, de ő maga is áldozatul esik a környezetnek.

Harmonikus és megnyugtató utca- és városképek — amelyek sorában egy-egy kiváló értékű alakítás azután kellően érvényesülni tud — csak akkor áll majd elő, ha a széles tömegek ízlésbeli szintje megjavul, ha az eddigi zürzavaros, egyénieskedő és tolakodó homlok-

zatok sorának helyébe általános érvényű és fegyelmezett jó ízléssel épült házak lépnek. Nem kell minden egyes épület-egységnek csúcsteljesítménynek lennie, csak fel kell emelkednie arra az átlagos ízlésbeli szintre, amely nyugalmával, csendjével, mértéktartásával egy harmonikus alaphangot üt meg, egységes és nyugodt környezetet teremt, úgy mint az a német, hollandi és észak-európai országokban — Dániában, Svédországban — már régi idő óta megvan. Ezekben az országokban nemcsak a kis városok, községek, valamint kislakásos vagy egyéni lakóházakat tartalmazó városrészek összképei megnyugtatóak, hanem kellemes külvárosaikban is tartózkodni, mert a házak kiegyensúlyozott megjelenésűek és nem rettentik úgy el a szemlélőt, mint a mi elővárosaink.

Ne azon vitatkozzunk tehát, hogy miképpen tegyük építészetünket magyarrá, hanem először tegyük azt a nagy átlagában nivóssá, s a magyarság kérdése majd önmagától oldódik meg, mert a magyar jelleg a tehetséges magyar építész jó munkáján önként kiütözik anélkül, hogy a tervezés előtt külön programba venné.

KOTSIS IVÁN